

Platus akiratis, gilus mąstymas, daugiašakė profesinė veikla

Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Saltoniškių g. 58, LT-08015 Vilnius

lijana.sn@gmail.com

Straipsnyje pristatomas vienos žinomiausios lietuvių dailėtyrininkės dr. (hp), prof. Aleksandros Aleksandravičiūtės (g. 1953) įnašas į Lietuvos dailėtyros mokslą. Apžvelgiamas platus jos interesų laukas ir daugiašakė profesinė veikla (grafikos, taikomosios dailės ir bažnytinio meno tyrimai, atida dailės istorijos terminijai ir metodologijai) bei ilgametė pedagoginė karjera. Daugiausia dėmesio skiriama Aleksandravičiūtės kaip taikomosios dailės tyrėjos veiklai, aptariamoms svarbiausios šios srities publikacijos, esminės įžvalgos ir vertinamas mokslininkės, kritikės bei pedagogės nuveiktų darbų poveikis tolesniems dailės tyrimams.

Reikšminiai žodžiai: Aleksandra Aleksandravičiūtė, Lietuvos taikomoji dailė, Lietuvos grafikos tyrimai, Lietuvos sakralinio meno tyrimai, dailės istorijos metodologija, Vilniaus dailės akademijos Dailės istorijos ir teorijos katedra.

Aleksandros Aleksandravičiūtės vieta Lietuvos dailės istorijoje

Lietuvos dailėtyra neįsivaizduojama be Aleksandros Aleksandravičiūtės asmenybės. Ji – viena ryškiausių ir didžiausių autoritetą turinčių šiuolaikinės Lietuvos dailės istorijos atstovų, aktyviai besidarbuojanti beveik penkis dešimtmečius. Menotyrininkės nuveikti darbai matuojami ne skaičiais, nors jos plunksnai priklauso daugybė reikšmingų mokslo publikacijų, sudaryti straipsnių rinkiniai, organizuotos konferencijos, recenzuotos knygos, dalyvavimas mokslo leidinių redkolegijose ir ekspertų komisijose. Didelę laiko dalį užima dailės kritika ir dėmesys meninio gyvenimo aktualijoms – įvairiais laikotarpiais paskelbtos kritikos ir mokslo sklaidos publikacijos, analizuojančios šiuolaikinės dailės vyksmą. Beveik trisdešimtmetį truko mokslinis tiriamasis darbas Lietuvos kultūros tyrimų institute (toliau – LKTI). Menotyrininkė yra aktyvi dailės gyvenimo dalyvė, lanksčiai atliepianti dailėtyros poreikius, aprėpdama XVII–XIX a. Lietuvos bažnytinį meną, šiuolaikinę grafiką ir taikomąją dailę, skirtingais laikotarpiais dariusi (daranti) tai, ko labiausiai reikia meninio gyvenimo situacijai.

Greta plačiašakės akademinės biografijos faktų reikėtų pridurti Aleksandravičiūtės žinių ir patirties dalijimą jaunajai kartai, ilgametį pedagoginį darbą Vilniaus dailės akademijos (toliau – VDA) Dailės istorijos ir teorijos katedroje, pradėtą 1976 m. iškart po studijų Lietuvos SSR dailės institute, taip pat dėstymą Vytauto Didžiojo universitete bei Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje¹. Aleksandravičiūtė nevengė administracinio darbo: 1992–2000 m. ji vadovavo VDA Doktorantūros skyriui, 2001–2003 m. – Dailės istorijos ir teorijos katedrai, 1999–2002 m. buvo Kultūros ir meno instituto direktoriaus pavaduotoja mokslo reikalams, o 2002–2007 m. – LKTI Sakralinės dailės skyriaus vedėja², 1998–2001 m. ėjo Lietuvos dailės istorikų draugijos pirmininkės pareigas [1 il.].

Biografinės publikacijos apie dailėtyrininkus nėra dažnos Lietuvoje, įprastai rengiamos jubiliejų, minėjimų, bibliografinių rodyklių sudarymo proga, t. y. tuo tarpsniu, kai dailės istorikas yra nuveikęs reikšmingų darbų menotyros baruose. Plačiausiai asmenybės nušviečia monografijos arba

1 1995–1999 m. Aleksandra Aleksandravičiūtė dėstė Vytauto Didžiojo universitete ir Lietuvos muzikos ir teatro akademijoje, žr. Danutė Zovienė, „Aleksandra Aleksandravičiūtė“, in *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. 1 (Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas), 312.

2 Aleksandros Aleksandravičiūtės asmens byla, Lietuvos kultūros tyrimų instituto archyvas, be paginacijos.

1. Lietuvos dailės istorikų draugijos nariai prie Kalvių Šv. Antano Paduviečio bažnyčios. Iš draugijos ekskursijos po Trakų ir Kaišiadorių kraštą, 2012 m. rugsėjo 29 d. A. Aleksandravičiūtė stovi ketvirta iš dešinės, Andriaus Surgailio nuotrauka, 2012, LATGA, Vilnius 2023

Members of the Lithuanian Society of Art Historians at the Church of St Anthony of Padua in Kalviai. After the Society's field trip to the Trakai and Kaišiadorys environs, September 29, 2012. Aleksandravičiūtė is standing fourth from the right, photo by Andrius Surgailis, 2012, LATGA, Vilnius 2023

dailės istorikų veiklai dedikuoti leidiniai. Bene didžiausio dėmesio sulaukė skirtingas istorines epochas sujungusi Pauliaus Galaunės asmenybė (1890–1988), pristatyta Zitos Žemaitytės monografijoje³. Knygoje *Kuriantis protas brangesnis nei turtai* (sudarė Giedrė Mickūnaitė, 2009), skirtoje Marijai Matušakaitei (1924–2016) pagerbti, dailės istorikė ir jos veikla pristatoma pasitelkus memuaristikos, pokalbio ir biografijos žanrus⁴. Panašiu principu grįsta ir garsaus dailės istoriko Vlado Drėmos (1910–1995) gimimo šimtmečio proga išleista monografija *Atrasti Vilnių: skiriama Vladui Drėmai* (sudarė Giedrė Jankevičiūtė, 2010). Išsamiausiai – net dvitomiu leidiniu, sudarytu Jankevičiūtės, – nušviesta Mikalojaus Vorobjovo (1903–1954) asmenybė ir rašytinis palikimas⁵. Vienas pastarųjų dailėtyrininkams skirtų biografistikos darbų – Danutės Zovienės sudaryta monografija apie talentingą ir sudėtingo likimo dailės kritikę Gražiną Kiaugienę (1944–1995)⁶.

3 Zita Žemaitytė, *Paulius Galaunė* (Vilnius: Vaga, 1988).

4 *Kuriantis protas brangesnis nei turtai*, sudarė Giedrė Mickūnaitė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2009).

5 *Dailės kritikas ir istorikas Mikalojus Vorobjovas (1903–1954)*, 1–2 t., sudarė Giedrė Jankevičiūtė (Vilnius: R. Paknio leidykla, 2018).

6 Danutė Zovienė, *Gražina Kiaugienė: su savo tiesa (1944–1995)* (Vilnius: Nepriklausomo meno kritikai, 2021).

Menotyrininkų bibliografiniai leidiniai gerokai kuklesni⁷. Nors ir čia pasitaiko nuodugniais tyrimais grįstų, aktualiai asmenybės veiklą nušviečiančių darbų. Ingridos Korsakaitės bibliografiniam leidiniui, pagerbiančiam jos 70-metį (2008), išsamų įvadą skyrė Giedrė Jankevičiūtė⁸. Aleksandravičiūtė taip pat pagarbiai vertino vyresniųjų kolegų įnašą į Lietuvos menotyros mokslą. 2001 m. ji buvo viena iš Jono Umbraso (1925–1988) mokslinio palikimo pagerbimo iniciatorių ir jam dedikuotos konferencijos „Stiliaus problema – aktualūs aspektai“ rengėjų. 2008 m. menotyrininkė dalyvavo ir Tarptautinės dailės kritikų asociacijos (AICA) surengtoje mokslinėje konferencijoje „Grafika šiuolaikinių menų kryžkelėje“, skirtoje Korsakaitės jubiliejui, ten skaitė pranešimą „Spalva šiuolaikinėje lietuvių grafikoje“⁹. Ji parašė įvadą Gražinos Marijos Martinaitienės (1934–2022) bibliografiniam leidiniui (2017)¹⁰.

Nors dailėtyrininkų personalijų nerasime akademiniam *Lietuvos dailininkų žodyne* (t. 1–4, Vilnius: LKTI, 2005–2016), tačiau jų veiklai, dažniausia pokalbio forma, vis daugiau dėmesio skiria kultūrinė spauda¹¹. Konkretūs Aleksandravičiūtės darbai – sudarytas leidinys apie Naujųjų laikų vakarietišką ornamentą ir paskaitų visuomenei ciklai – taip pat neliko žiniasklaidos nepastebėti¹². Jos nuopelnus taikomajai dailei apibendrina

- 7 Tadas Adomonis: *bibliografinė rodyklė 1931–1989*, sudarė Ona Adomonienė (Vilnius: Lietuvos TSRS mokslų akademijos centrinė biblioteka, 1990).
- 8 Giedrė Jankevičiūtė, „Lietuvos dailės istorijos akademinės tradicijos gyvybė ir jėga“, in *Ingrida Korsakaitė: bibliografijos rodyklė*, sudarė Ona Kaladienė (Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2008), 5–8.
- 9 Pranešimo pagrindu parengtas straipsnis „Spalva šiuolaikinėje lietuvių grafikoje“ publikuotas leidinyje *Grafika šiuolaikinių menų kryžkelėje, straipsnių rinkinys*, sudarė Ramutė Rachlevičiūtė (Vilnius: Tarptautinės dailės kritikų asociacijos Lietuvos skyrius, 2009): 63–70.
- 10 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Gražinos Marijos Martinaitienės mokslinės biografijos kontūrai“, in *Gražina Marija Martinaitienė. Bibliografija 1968–2017 m.*, sudarė Laima Kunickytė (Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2017), 5–12.
- 11 Monika Krištopaitytė, „Meno istorija man yra atradimų džiaugsmas: Laimos Laučkaitės atsakymai“, *7 meno dienos*, 2021 02 12; Monika Krištopaitytė, „Mąstyti su paveikslais: pokalbis su Erika Grigoravičiene“, *7 meno dienos*, 2020 12 11; „Petras Repšys istorijoje ir istorijose, Giedrė Jankevičiūtė atsako į Monikos Krištopaitytės klausimus“, *7 meno dienos*, 2020 10 16 ir kiti.
- 12 Agnė Narušytė, „Kaip kriminalistui piršto antspaudas [pokalbis su A. Aleksandravičiūte]“, *7 meno dienos*, 2015 04 10; Aleksandra Aleksandravičiūtė: „Bažnytinis menas iš prigimties yra tarptautinis“, paskelbta 2019 m. balandžio 22 d., www.etaplus.lt/a-aleksandravi-ciute-baznytinis-menas-is-prigimties-yra-tarptautinis.

Raimonda Kogelytė-Simanaitienė, pabrėždama dailėtyrininkės kartos atstovams būdingą dėmesį stilistinei, metodologijos ir kūrinio struktūros problematikai¹³.

Nepaisant apimties ir žanro skirtumų, monografinės publikacijas vienija autorių siekiai atskleisti asmenybės unikalumą, nuveiktų darbų ir rašytinio palikimo vertę. Ši publikacija grįsta tomis pačiomis intencijomis – noru parodyti Aleksandravičiūtės profesinį kelią ir pasiekimus, kurie, nors ir sulaukė dėmesio, tačiau iki šiol nėra deramai įvertinti. Iš plačios Aleksandravičiūtės veiklos barų pasirinkti taikomosios dailės tyrimai. Reikšmingi bažnytinio paveldo darbai liks nuošalyje dėl kelių priežasčių, pirmiausia, viename straipsnyje sunku aprėpti visą dailėtyrininkės veiklą, antra, ji yra viena kompetentingiausių taikomosios dailės žinovų Lietuvoje. Šių eilučių autorė asmeniškai susidūrė su menotyrininkės savalaikių įžvalgų apie dekoratyvinį meną verte. Ne mažiau intriguoja ir tai, kad Aleksandravičiūtės polinkis šiai sričiai formavosi sovietmečiu, kai remiantis akademistiniu menų hierarchijos požiūriu taikomoji dailė laikyta menkesne nei vaizduojamoji, tad menotyrininkai dažniau domėjosi tapyba, kiek rečiau – skulptūra ir grafika. Šioje publikacijoje pasitelkti duomenys iš įvairiose institucijose saugomų Aleksandravičiūtės asmens bylų ir spaudoje skelbtų pokalbių su menotyrininke. Informaciniai šaltiniai ir dailėtyrininkės įvairių laikotarpių publikacijos leidžia susidaryti įspūdį apie jos profesinių interesų lauką, veiklos tarpsnius, požiūrį į nagrinėjamą objektą ir pasitelkiamus tyrimo instrumentus. Tai pirma publikacija apie menotyrininę. Nekyla abejonių, kad ji nusipelnė tokio dėmesio. Rengiant straipsnį remtasi ne sociologų pamėgtomis biografijos ir gyvenimo istorijos prieigomis, telkiančiomis dėmesį į asmenybės vietą konkrečiame socialiniame, bet menotyrininkės profesinei veiklai nušviesti parankesniais faktografiniu, istoriniu-kultūriniu ir teksto analizės metodais bei chronologiniu medžiagos pateikimu. Siekiama atskleisti Aleksandravičiūtės kaip savo srities specialistės brendimo aplinkybes ir veiksnius, jos atliktų darbų reikšmę Lietuvos dailės istorijai. Neabejojama, kad be jos mokslinių ir dailės kritikos darbų lietuvių dailėyra būtų skurdesnė nagrinėjamo objekto, teorinių įžvalgų ir gyvojo dailės proceso aptarimo požiūriu.

13 Raimonda Kogelytė-Simanaitienė, „Taikomosios dailės tyrimai XX a. II p. – XXI a. pr.“, *Meno istorija ir kritika* 7, (2011): 122.

Profesinės veiklos posūkiai

Aleksandravičiūtė gamtos dosniai apdovanota savybėmis, reikalingomis geram dailėtyrininkui, – smalsumu, imlumu, analitišku ir nestandartiniu mąstymu, meno kokybės pajauta, gebėjimu gyvu žodžiu apibūdinti tiriamą objektą. Šiuos bruožus ugdė intelektualiai ir meniškai namų aplinka. Aleksandra gimė Vilniuje, žinomo kompozitoriaus, chorvedžio ir vargonininko Zigmo Aleksandravičiaus (1911–1965) bei medikės Aleksandros Milevičiūtės-Aleksandravičienės (1918–2013) šeimoje, puoselėjusioje tradicines vertybes, diegusioje vaikams darbštumą ir pareigos jausmą¹⁴. Vertybinę namų atmosferą gerai iliustruoja Aleksandros prisiminimai apie tėvo draugus – tarpukario inteligentus, besilankydavusius jų namuose Žvėryne: iš tremties grįžusį dramaturgą Kazį Inčiūrą (1906–1974), fotografą Stanislovą Paulauską, fisharmonijų ir vargonų meistrą Jeronimą:

Tuomet girdėdavau nesibaigiantį humorą, laisvą juoką, kandžią ironiją. Čia jie kalbėjosi tomis temomis, kurios negalėjo skambėti viešai. Diskutavo apie Dievą, idealus ir niekada nelietė buitinių temų. Jie kvėpavo pilna krūtine – tai buvo prieškarinio vyriško stilius. Tačiau, kai rengdavosi išeiti pro duris, jie vėl tapdavo pilki ir susigūžę.¹⁵

Aleksandros kelias link profesinio tikslo atrodo tiesus ir nuoseklus: Vilniaus 23-ioji vidurinė mokykla, sostinės keturmetė dailės mokykla, kurioje kelią pradėjo ne vienas vėliau išgarsėjęs Lietuvos dailininkas ar menotyrininkas, 1971–1976 m. meno istorijos ir teorijos studijos Lietuvos SSR valstybiniame dailės institute, kuriame ji pasireiškė kaip pareiginga ir savo požiūrį į kultūros reiškinius turinti asmenybė. Jos bendrakis buvo ambicingos ir uolios kolegė: Regimanta Adomėnaitė (vėliau – Stankevičienė), Raminta Jurėnaitė, Marija Mingailaitė-Kuodienė, literatūros keliu pasukusi Jolita Skablauskaitė (1950–2018) [2–4 il.]. Diplominio darbo

14 Iš Eglės Šeduikytės-Korienės užrašyto pokalbio su Aleksandra Aleksandravičiūte (Vilnius, 2009 m. balandis), cit. iš: Eglė Šeduikytė-Korienė, „Zigmas Aleksandravičius – itališkojo vargonavimo tradicijos kūrėjas tarpukario Lietuvoje“, www.bernardinai.lt/2011-01-28-zigmas-aleksandravicius-italiskojo-vargonavimo-tradicijos-kurejas-tarpukario-lietuvoje/.

15 Ibid.

2. Vasaros praktika baigus I kursą. Prie Niškovskių šeimos mauzoliejinės koplyčios Vilniaus evangelikų senosiose kapinėse, 1973. Iš kairės sėdi: Dalia Morkūnaitė-Daukantienė, Regimanta Adomėnaitė-Stankevičienė, Jolita Skablauskaitė, Aleksandra Aleksandravičiūtė, Marija Mingailaitė-Kuodienė, vadovas doc. Jonas Umbrasas, M. Mingailaitės-Kuodienės archyvo nuotrauka

Summer internship after finishing the first year of studies. At the Niskowski family mausoleum chapel in the old Protestant cemetery in Vilnius, 1973. Sitting from the left: Dalia Morkūnaitė-Daukantienė, Regimanta Adomėnaitė-Stankevičienė, Jolita Skablauskaitė, Aleksandra Aleksandravičiūtė, Marija Mingailaitė-Kuodienė, course supervisor Ass. Prof. Jonas Umbrasas, photo from Mingailaitė-Kuodienė's archive

3. Po diplomų įteikimo prie Lietuvos dailės instituto, 1976. Iš kairės: Regimanta Adomėnaitė-Stankevičienė, Aleksandra Aleksandravičiūtė, Marija Mingailaitė-Kuodienė, Raminta Jurėnaitė. M. Mingailaitės-Kuodienės archyvo nuotrauka

After the ceremony of presenting graduation diplomas at the Lithuanian Art Institute, 1976. From the left: Regimanta Adomėnaitė-Stankevičienė, Aleksandra Aleksandravičiūtė, Marija Mingailaitė-Kuodienė, Raminta Jurėnaitė, photo from Mingailaitė-Kuodienė's archive

4. Diplomuotos dailėtyrininkės – kurso draugės, 1976. Iš kairės: Marija Mingailaitė-Kuodienė, Regimanta Adomėnaitė-Stankevičienė, Aleksandra Aleksandravičiūtė. M. Mingailaitės-Kuodienės archyvo nuotrauka

Diplomate art researchers, coursemates, 1976. From the left: Marija Mingailaitė-Kuodienė, Regimanta Adomėnaitė-Stankevičienė, Aleksandra Aleksandravičiūtė, photo from Mingailaitė-Kuodienės archive

tema – „Antano Gudaičio teminė tapyba“ (vadovas Jonas Umbrasas)¹⁶. Su pagyrimu baigusi studijas, 1976 m. Aleksandravičiūtė pradėjo dirbti dėstytoja Meno istorijos ir teorijos katedroje, o 1978–1981 m. tęsė mokslus SSRS dailės akademijos vaizduojamojo meno teorijos ir istorijos mokslo tyrimų instituto aspirantūros dieniniame skyriuje Maskvoje¹⁷. Aleksandra disertacijai norėjo rinktis taikomosios dailės teorijos problematiką¹⁸, tačiau tais laikais perspektyvius specialistus stengtasi kreipti į konjunktūrinius tyrimus, šiuo atveju „paprastyta“ atiduoti duoklę LSSR dailininkų sąjungos pirmininko figūrai. 1985 m. balandžio 3 d. apgynus disertaciją „Jono Kuzminskio kūryba“, Aleksandravičiūtei suteiktas menotyros mokslų kandidato laipsnis (disertacijos pagrindu 1988 m. išleista monografija *Jonas*

16 Žinias, sukaupias rengiant diplominį darbą, Aleksandra Aleksandravičiūtė panaudojo vėliau rašydama tekstus leidiniams apie Antaną Gudaitį; žr. *Antanas Gudaitis*, sudarė Eglė Kunčiuvienė, įvado autoriai Aleksandra Aleksandravičiūtė ir Algimantas Patašius (Vilnius: Vaga, 1987); Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Antano Gudaičio tapyba 1958–1986“, in *Antanas Gudaitis. Tekstai ir vaizdai*, sudarė Eglė Kunčiuvienė ir Ema Mikulėnaitė (Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2020), 338–342.

17 „Autobiografija“, Aleksandros Aleksandravičiūtės asmens byla, Lietuvos dailininkų sąjungos (toliau – LDS) archyvas, be paginacijos.

18 Kolegės Regimantos Stankevičienės informacija.

Kuzminskis rusų kalba „Sovetskij chudožnik“ leidykloje¹⁹). Nuo 1981 m. jau kaip vyresnioji dėstytoja tęsė pedagoginį darbą Lietuvos SSR valstybiniame dailės institute, nuo 1989 m. ji ėjo docentės pareigas (nuo 1992 – docentė), 2008 m. tapo profesore²⁰.

Aleksandravičiūtė įsiliejo į negausią, bet margą dailėtyrininkų bendruomenę, kai keitėsi šios srities specialistų kartos. Tuo metu dar aktyviai dirbo vyresnieji, pokariu studijavę dailės istoriją ir muzeologiją Vilniaus universitete (Tadas Adomonis, Jonas Umbrasas, Genovaitė Kęstutytė-Jasiulienė, Zita Žemaitytė, Stasys Pinkus). Jų gretas sustiprino Maskvos M. Lomonosovo universiteto auklėtiniai: 1959 m. ten meno istoriją baigė Leonas Jasiulis, 1964 m. – Nijolė Tumėnienė, kiek vėliau, 1978 m., – Irena Vaišvilaitė. Dailės istorijos ir kritikos lauke aktyviai reikėsi menininkai (tapytojai Vladas Drėma ir Pranas Gudynas, grafikas Vilhelmas Uloza, keramikė Laimutė Cieškaitė-Brėdikienė) ar iš kitų specialybių atėjusieji (Alfonasas Andriuškevičius, Viktoras Liutkus). 7 deš. dailėtyrininkų gretas papildė nuo 1959 m. Lietuvos SSR dailės institute rengti neakivaizdininkai (Marija Matušakaitė, Gražina Marija Martinaitienė, Gražina Kliaugienė, Alfredas Širmulis), 1969 m. specialistus pradėta ruošti dieninėse studijose²¹. Iki 1980 m. dailės istorijos ir teorijos specialybę katedroje buvo baigę 106 asmenys: 78 neakivaizdiniu būdu, 28 stacionare²². Aleksandravičiūtė ir Jurėnaitė buvo pirmos Meno istorijos ir teorijos katedros dėstytojos, parengtos savoje aukštojoje mokykloje.

Ankstyvasis Aleksandravičiūtės veiklos laikotarpis, prasidėjęs nuo pirmųjų savarankiškų profesinių žingsnių ir pasibaigęs maždaug 1990 m., pasižymėjo pastangomis įsitvirtinti akademiname dailės pedagogikos lauke. Ji atėjo dėstyti į Lietuvos SSR valstybinį dailės institutą naujai pasirengusi, bet ne tuščioje vietoje. 1950–1976 m. Katedrai vadovavęs Tadas Adomonis (1910–1987) – senosios dailės ir tautodailės specialistas, 1967–1983 m. su kitais sudarinėjęs tęstinį leidinį *Menotyra*, – garsėjo darbais taikomosios

19 Александра Александровичюте, Йонас Кузминскис (Москва: Советский художник, 1988).

20 Aleksandro Aleksandravičiūtės asmens byla, Lietuvos kultūros tyrimų institutas.

21 Giedrė Mickūnaitė, „Dailėtyra Vilniaus dailės akademijoje, 1980–2005“, *Lietuvos dailės istorikų draugijos biuletenis* 2006, sudarė Jolita Mulevičiūtė ir Dalia Klajumienė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2006): 27–31.

22 „Dailės istorijos ir teorijos katedra / Dailėtyra ir kuratorystė“, www.vda.lt/lt/studiju_programos/bakalauro-ir-vientisiju-studiju-programos.

dailės srityje²³. Su naujos vedėjos Nijolės Tumėnienės (g. 1940), dėl šių pareigų palikusios gimtąjį Kauną, atėjimu susijusios rimtos permainos Meno istorijos ir teorijos katedroje. Gerai išmaniusi šiuolaikinę dailę, architektūrą ir dizainą, tuo metu vadintą „pramonine dailė“ arba „technine estetika“, ji gerokai pakoregavo dailės istorijos dalykų dėstymą, sustiprino modernizmo meno ugdymą, papildė paskaitų kursą Lietuvos dailės disciplina, sudarė sąlygas doc. Umbrasui dėstyti tarpukario Lietuvos dailę, kas buvo ne taip paprasta tais laikais.

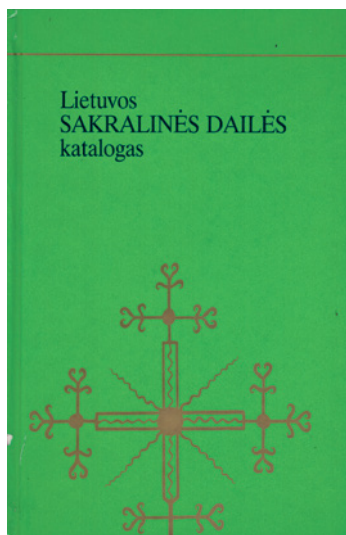
Aleksandravičiūtė nurodo, kad 1973–1993 m. ji dažniausiai rašė dailės kritikos straipsnius, skirtus grafikai, taikomajai dailei, tapybai, tautodailei, o nuo 1993 m. atsidėjo bažnytinio paveldo tyrimams (altoriai, taikomoji dailė), ornamento istorijai ir teorijai²⁴. 1986 m. ji stažavosi Italijoje. Lūžis jos karjeroje įvyko po 1990–1991 m. stažuotės Romos universitete ir 1993 m. prasidėjusios tarnybos tuometiniame Kultūros ir meno institute Dailėtyros informatikos skyriuje²⁵, atvedusiam prie bažnytinės dailės tyrimų. 1998–1999 m. Aleksandravičiūtė atliko stažuotę Karlsruhės aukštojoje dailės mokykloje ir Heidelbergo universitete (Vokietija). Jos akiratyje atsirado dailėtyros teorija. Jolita Mulevičiūtė atkreipė dėmesį, kad „Aleksandravičiūtė pirmoji viešai prabilo apie vieną iš vaizdotyros pakraipų – vokiečių tyrinėtojo Hanso Beltingo plėtojamą vaizdo antropologiją“²⁶. 1997 m.

23 Tadas Adomonis sudarė pirmą taikomosios dailės albumą (*Taikomoji-dekoratyvinė dailė: keramika, tekstilė, interjeras, baldai, metalas, gintaras, oda, stiklas* (Vilnius: Mintis, 1965). Jam priklauso ir vienas pirmųjų straipsnių apie XIX a. taikomąją dailę: Tadas Adomonis, „Lietuvos taikomoji-dekoratyvinė dailė XIX a. antrojoje pusėje“, *Menotyra* 4 (1973): 85–105. Taikomosios dailės skyriai yra ir Adomonio (V dalis – su Klemensu Čerbulėnu) parengtose knygose: *Lietuvos TSR architektūros ir dailės istorija*, 1 d. (Vilnius: Mokslas, 1987), su Nijole Adomonyte – *Lietuvos dailės ir architektūros istorija*, 2 d. (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1997).

24 „Aleksandra Aleksandravičiūtė: biografija, pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys“ [2017], Lietuvos dailės istorikų draugija, <https://ldid.lt/nariai/aleksandra-aleksandraviciute/>.

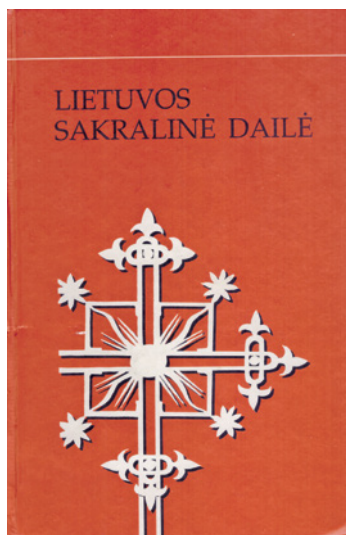
25 Dailėtyros informatikos padalinys 1991 m. Kultūros ir meno institute suformuotas iš Lietuvos SSR valstybiniame dailės institute 1976–1990 m. veikusios Kultūros paminklų sąvado rengimo grupės. Jis ne kartą keitė pavadinimą: Sakralinės dailės skyrius, Bažnytinės dailės skyrius, Sakralinio ir liaudies meno paveldo skyrius (dab. Sakralinio meno paveldo skyrius). Nemažai pakeitimų įvyko ir institucijos pavadinime ją reformuojant: Kultūros ir meno institutas (1990–2002), Kultūros, filosofijos ir meno institutas (2002–2010), Lietuvos kultūros tyrimų institutas (nuo 2010). Skyriaus pavadinimo dinamika rekonstruota pagal Lietuvos kultūros tyrimų institute saugomas bylas.

26 Jolita Mulevičiūtė, *Besotis žvilgsnis: Lietuvos dailė ir vizualioji kultūra 1865–1914* (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2012), 16.

6. *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, I t., *Vilkaviškio vyskupija*, III kn., *Lazdijų dekanatas*. Sudarė Skirmantė Smilingytė-Žeimienė (Vilnius: Gervelė, 1998). A. Aleksandravičiūtė – red kolegijos narė ir straipsnių autorė

Catalogue of Lithuanian Sacral Art, vol. I, *Vilkaviškis Diocese*, book III, *Lazdijai Deanery*, compiled by Skirmantė Smilingytė-Žeimienė (Vilnius: Gervelė, 1998). Aleksandravičiūtė was a member of the editorial board and author of articles

7. *Lietuvos sakralinė dailė: mokslinių straipsnių rinkinys* I t., *Vilkaviškio vyskupija*, IV kn., *Aleksoto dekanatas*. Sudarė Gražina Marija Martinaitienė, redaktorė Regimanta Stankevičienė (Vilnius: Gervelė, 2000). A. Aleksandravičiūtė – red kolegijos narė ir straipsnių autorė

Lithuanian Sacral Art, collection of scholarly articles, vol. I, *Vilkaviškis Diocese*, book IV, *Aleksotas Deanery*, compiled by Gražina Marija Martinaitienė, editor Regimanta Stankevičienė (Vilnius: Gervelė, 2000). Aleksandravičiūtė was a member of the editorial board and author of articles

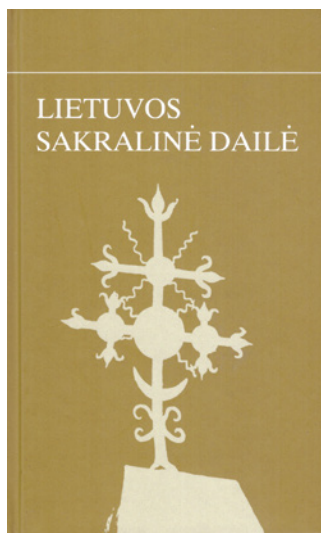
Aleksandra pirmą kartą Lietuvoje paminėjo Beltingo pavardę pranešime, skaitytame Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavime. Po kelerių metų ji išsamiai pristatė Beltingo antropologinės menotyros ir vaizdų metodologiją, remdamasi tyrėjo knygomis ir jos pačios Karlsruhe bei Heideberge išklaustytų paskaitų konspektais²⁷. Beltingo asmenybė ir jo propaguojamas vieno metodo kaip supaprastinančio objektą atsakymas senosios dailės tyrimuose paveikė Aleksandravičiūtės profesinę pasaulėžvalgą. Tai atsipindėjo Lietuvos dailės istorikų draugijos biuletenyje publikuotame

27 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Bažnytinės dailės tyrimo metodai“, *Lietuvių katalikų mokslo akademija. Suvažiavimo darbai* 17 (Vilnius: „Katalikų akademijos“ leidykla, 1999): 387–399; Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Hansas Beltingas: vizualioji kultūra antropologiniu požiūriu“, *Menotyra* 18, nr. 1 (2000): 9–13.

8. *Lietuvos sakralinė dailė: mokslinių straipsnių rinkinys*, I t., Vilkaviškio vyskupija, V kn.: *Alytaus dekanatas*. Sudarė Dalia Vasiliūnienė, Skirmantė Smilingytė-Žeimienė (Vilnius: Savastis, 2003). A. Aleksandravičiūtė – redkolegijos narė ir straipsnių autorė

Lithuanian Sacral Art, collection of scholarly articles, vol. I, Vilkaviškis Diocese, book V, Alytus Deanery, compiled by Dalia Vasiliūnienė and Skirmantė Smilingytė-Žeimienė (Vilnius: Savastis, 2003). Aleksandravičiūtė was a member of the editorial board and author of articles

9. *Lietuvos sakralinės dailės katalogas*, I t., Vilkaviškio vyskupija, VI kn., Šakių dekanatas, II d.: *Naudžiai – Žvirgždaičiai*, sudarė Regimanta Stankevičienė, Gabija Surdokaitė, Dalia Vasiliūnienė (Vilnius: Gervelė, 2007). A. Aleksandravičiūtė – redkolegijos narė ir straipsnių autorė

Catalogue of Lithuanian Sacral Art, vol. I, Vilkaviškis Diocese, book VI, Šakiai Deanery, part II, Naudžiai–Žvirgždaičiai, compiled by Regimanta Stankevičienė, Gabija Surdokaitė, Dalia Vasiliūnienė (Vilnius: Gervelė, 2007). Aleksandravičiūtė was a member of the editorial board and author of articles

straipsnyje²⁸. Bažnytinio meno tyrimai buvo gilinami sakralinio meno ekspedicijose po įvairias Lietuvos bažnyčias ir publikuojami tęstiniame mokslo straipsnių rinkinyje *Lietuvos sakralinė dailė* (1996–2007) [6–9 il.] bei dėstant bažnytinį meną VDA; tam tikslui buvo skirta metodinė mokymo priemonė magistrantams *Bažnytinė dailė ir visuomenė* (2007) [10 il.]. Sakralinės dailės tyrimus apibendrino apžvalginė tema „Altorių tyrimo problemos ir perspektyvos: XVII a. – XX a. I pusės Užnemunės bažnyčių ansambliai“, apginta 2007 m. habilitacijos procedūroje. Tačiau Aleksandravičiūtės dėmesys taikomajai dailei nenuslūgo, jis atsispindėjo kultūrinėje spaudoje

28 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Sakralinės dailės tyrimai Lietuvoje: specifiniai aspektai“, *Lietuvos dailės istorikų draugijos biuletenis* (2006): 7–8.

10. Aleksandra Aleksandravičiūtė, *Bažnytinė dailė ir visuomenė: mokymo priemonė magistrantūros kurso studentams* (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2007)

Aleksandra Aleksandravičiūtė, *Church Art and Society*, teaching resource for master's students (Vilnius: Publishing House of the Vilnius Academy of Arts, 2007)

11. *Kultūrologija*, kn. 9, *Lietuvos menas permainų laikais*. Sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė, (Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2002); leidinyje publikuotas Aleksandravičiūtės straipsnis „Po Gailestingosios Dievo Motinos skraiste: pilietinis sakralinio vaizdinio aspektas“

Culturology, vol. 9, *Lithuanian Art in the Times of Change*, compiled by Aleksandra Aleksandravičiūtė, (Vilnius: Institute of Culture, Philosophy and Art, 2002); the volume includes Aleksandravičiūtė's article "Under the Cloak of the Virgin of Mercy: The Civic Aspect of the Sacred Image"

nuolat pasirodančiuose kritikos straipsniuose ir mokslinėse publikacijose, analizuojančiose sakralinės dailės puošybą [11 il.], taip pat ornamento istorijai ir teorijai skirtoje konferencijoje bei jos pranešimų pagrindu parengtame straipsnių rinkinyje.

Apie dekoratyvinę dailę

Kaip minėta, Aleksandravičiūtė mokslinę veiklą pradėjo rengdama iš grafikos srities disertaciją, tačiau ankstyvojo laikotarpio didelę laiko dalį skyrė taikomajai dalei. Tuo menotyrininkė tarsi pralenkė laiką, nes XX a.

8 ir net 9 deš. taikomosios (keramikos, tekstilės, stiklo) ir dekoratyvinės (sienų tapybos, vitražo, mozaikos) dailės tyrimai buvo laikomi neprestižiniais, o dizainu, funkcionavusiu tarp vizualumo ir kasdienos poreikių, užsiėmė tik šios srities entuziastai ar „pramoninės dailės“ (taip vadintas dizainas Dailės institute) pedagogai. Aleksandravičiūtės dėmesys dekoratyvinei daili galėjo būti susijęs ir su pedagoginiu darbu – tuo metu ji perėmė Kęstutytės-Jasiulienės dėstomą taikomosios dailės istorijos kursą Dailės institute²⁹. Bet greičiausiai ne tik tai. 9 deš. augantį dėmesį taikomajai daili galima laikyti jaunosios kartos menotyrininkų žingeidumu ir universalumu, laužyti stereotipus, matyti platesnį meninių procesų lauką. Dailėtyrininkės kaip gaivus oro gurkšnio laukdavo metinių taikomosios dailės ekspozicijų Dailės parodų rūmuose³⁰. Aleksandros kolegė Raminta Jurėnaitė taip pat recenzavo taikomosios dailės parodas ir 1986 m. apgynė vitražo problematikos disertaciją³¹. Užsiminusi apie sovietmečiu vyravusį požiūrį į „taikomąją“ sritį kaip mažiau vertingą, Aleksandra pateikdavo ne vieno menininko sąmoningą apsisprendimą rinktis ją kaip mažiau saistomą realizmo kanonų, leidžiančią „neparduoti dūšios“ – išvengti ideologinės konjunkcijos³². Tuo metu klostėsi šiems tyrimams palanki terpė. Dėl įsigalincios praktikos dailės kūriniais harmonizuoti neišvaizdžias sovietinės viešosios architektūros erdves itin suaktyvėjo tekstilės, keramikos ir kitų dekoratyvinės dailės sričių raida. Įsiliejus į meninį gyvenimą Estijoje parengtiems dailiosios odos ir metalo specialistams, modernizmo ir individualumo bruožų įgijo šių šakų atstovų darbai. Meno istorijos ir teorijos specialybės studentų laukė 1987 m. atidaromas taikomajai daili skirtas naujas Lietuvos dailės muziejaus padalinys. Kita vertus, tyrėjams teko nemažas šviečiamasis darbas, įveikiant stereotipus ir sustabarėjusį požiūrį į taikomosios dailės galimybes atspindėti individualų pasaulį. Susidariusią situaciją Aleksandra vėliau apibendrins:

Visa XX a. modernizmo istorija drauge yra ir taikomosios dailės atgimimo ir kūrybinės savimonės ugdymo istorija. Tai buvo netolygus procesas. Keramika

29 Aleksandra Aleksandravičiūtė Katedroje perėmė ir Leono Jasiulio įdomiai skaitomą kursą „SSRS tautų dailė“, kurį išplėtė rusų dailės ir architektūros avangardu.

30 Regimantas Stankevičienės informacija.

31 Menotyros mokslų kandidato disertaciją „Šiuolaikinio vitražo raida TSRS ir socialistinėse šalyse“ Raminta Jurėnaitė apgynė 1986 m.

32 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Gyvatnešis ir juokdario indai“, *Kultūros barai* 4 (2003): 47.

kaip savita moderniojo meno sritis buvo pripažinta XX a. I pusėje, tekstilė – po II pasaulinio karo. Šiaip ar taip, XX a. šeštajame dešimtmetyje vakariečiams taikomosios dailės vertė nekėlė abejonių. Visai kitaip klostėsi reikalai už Sovietų Sąjungos teritorijos.³³

Nors ir vėluojanti, tačiau Sovietų Sąjungoje (kartu ir Lietuvoje) kintantį požiūrį į vaizdines ir prasmines taikomosios dailės galimybes demonstravo diskusinio pobūdžio sovietų teoretikų darbai, analizuojantys šios dailės šakos procesus ir santykį su vaizduojamąja daile, dažniausiai publikuoti žurnale *Декоративное искусство СССР*; 1974 m. šių publikacijų pagrindu sudarytas straipsnių rinkinys *Apie grožį ir naudą (О красоте и пользе)*³⁴. Būtent tokių problemų analizės kontekste formavosi Aleksandravičiūtės santykis su taikomąja daile.

Ankstyvuojų laikotarpiu Aleksandravičiūtė rašė nemažai dailės kritikos straipsnių. 1981 m. stodama į Lietuvos SSR dailininkų sąjungą (toliau – LDS), ji buvo pateikusi net trisdešimties pozicijų sąrašą, į kurį įtrauktos mokslinės publikacijos ir mokslo sklaidos darbai. Būsimai LDS narei rekomendacijas rašė žinomi asmenys – menotyrininkės disertacijos subjektas, pats Sąjungos pirmininkas Jonas Kuzminskis, tuometinio Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto mokslinė bendradarbė Gražina Kiaugienė, Dailės instituto docentas Jonas Umbrasas. Kiaugienė taikliai pastebėjo, kad Aleksandravičiūtės publikacijos „iš bendro dabartinės dailėtyros srauto išsiskiria mąstymo originalumu, plačia erudicija, puikia nuovoka susigaudant sudėtingoje gyvojo dailės proceso problematikoje, rašymo profesionalumu.“³⁵

Kuo domėjosi jaunoji dailėtyrininkė? Ankstyvųjų straipsnių objektai buvo įvairūs, dažnai – vykstančios parodos. Net devynios publikacijos buvo parašytos Aleksandrai studijuojant Institute, kas nebuvo labai įprasta tiems laikams³⁶. Dalis Aleksandravičiūtės straipsnių buvo „privalomieji“, susiję su rengiama disertacija apie grafiką Kuzminskį. Tačiau ji domėjosi ir

33 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Taikomoji ar dekoratyvinė dailė? Keletas terminijos klausimų“, *Meno istorija ir kritika* 7 (2011): 112.

34 *О красоте и пользе*, составитель Людмила Крамаренко (Москва: Советский художник, 1974).

35 „Gražina Kiaugienė. Rekomendacija“, 1981, LDS archyvas, be paginacijos.

36 „A. Aleksandravičiūtės straipsnių sąrašas“, 1981, LDS archyvas, be paginacijos.

Aleksandra Aleksandravičiūtė 1976 metais baigė VDI dailės istorijos ir teorijos specialybę, baigė TSRS Dailės akademijos Menotyros instituto aspirantūrą. Šiuo metu dėsto LTSR valstybiniame dailės institute. Yra paskelbusi straipsnių apie šiuolaikinę lietuvių taikomąją dekoratyvinę dailę ir grafiką. „Kultūros baruose“ debiutuoja.

JAUNŲJŲ TAIKOMOJI DEKORATYVINĖ DAILĖ

Aleksandra Aleksandravičiūtė

J. Grikenio nuotrauka

Nauja dailininkų karta iš ankstesnių išsiskiria tuomet, kai dalis jaunų autorių išsiugdo braižą, pajėgų atskleisti savo bendraamžių pasaulejautos ypatybes, jų skonio ir mąstymo savitumą. Taip išryškėjo tapytojų M. Skudučio, R. Slidžio, skulptorių P. Mazūro, M. Navako, V. Urbonavičiaus, grafikų V. Jurkūno, M. P. Vilučio ir ne mažiau kaip dešimt kitų, keleriais metais vyresnių ar jaunesnių, dailininkų pozicijos ir meninė kalba. Taikomojoje dekoratyvinėje dailėje naujos kartos bruožai ryškiau atsiskleidė 1980 m. Respublikinėje ir ypač I Pabaltijo jaunųjų dailininkų taikomojo dekoratyvinio meno parodoje, praėjusį rudenį surengtoje Rygoje. (Šį straipsnį iliustruoja 1980 m. Respublikinės taikomosios dailės parodos eksponatų, sukurtų įvairių kartų dailininkų, nuotraukomis, siekdami vaizdžiau parodyti jų skirtingumus ir sąsajas.)

KERAMIKA. Jai, palyginti su latvių ir estų kūriniiais, būdinga didesnė individualių braižų įvairovė, ryžtingesni meniniai ieškojimai.

Jaunieji mūsų keramikai dirba dviem kryptimis: kuria buitinę dekoratyvinę dailę (tiražuojamą kombinatuose) ir unikalius kūrinius parodoms. Šie dažniausiai yra kamerinio pobūdžio. Juose vis labiau ryškėja bruožai, artimi vaizduojamajai daili. Šią tendenciją derėtų aptarti plačiau, išsiaiškinti jos ištakas ir ypatybes, juo labiau, kad ji ryški ne tik keramikoje, bet ir kitose taikomosios dekoratyvinės dailės šakose.

Pagal kūrinio funkciją ir jo padeiktį architektūroje unikaliąją keramiką gana aiškiai galima skirti į buitinę (servizai, žvakidės, vazos gėlėms), architektūrinę (dekoratyvinių indų grupės, pano, plokštės, skirtos interjerui bei

eksterjerui) ir kamerinę (skulptūrėlės, smulkiųjų formų dekoratyvinė plastika). Architektūrinės keramikos kūrinio meninė išraiška atsiskleidžia aplinkoje, kuriai jis taikomas. Kamerinė keramika, atvirkščiai, nuo aplinkos beveik nepriklauso. Architektūros stilius ir erdvė kamerinį kūrinių veikia ne daugiau, kaip bet kurį molbertinį dailės darbą.

Iki šiol mūsų parodose dominavo architektūrinė keramika ir neapibrėžto žanro dekoratyvinės grupės, kurias sudaro trys-septyni plastiniai elementai. Aštuntajame dešimtmetyje, ypač pastaruosiu metu, „parodinė“ dekoratyvinė dailė pradeda įgyti savarankiško žanro bruožų. Tai natūralu: jei dailininko nevaržo architektūros reikalavimai nei funkcinė (utilitarinė) paskirtis, kūrinyje tampa, visų pirma, meninės individualybės saviraiškos priemonė. Keramikui nėra reikalo imituoti vazą ar

5. Straipsnis žurnale *Kultūros barai* 2 (1981): 35–39

Article in the magazine *Kultūros barai* 2 (1981): 35–39

gyvu dailės procesu, gilinosi į vyraujančias tendencijas, jų priežastis, bandė nusakyti reiškinių ateities perspektyvas. Stebina periodinių leidinių įvairovė – nuo mokslo straipsnių rinkinio *Menotyra* iki oficialiųjų (*Tiesa*, *Komjaunimo tiesa*, *Vakarinės naujienos*) ir kultūros leidinių (*Pergalė*, *Literatūra ir menas*, *Kultūros barai*, *Dailė*). Trys straipsniai publikuoti sąjunginėje spaudoje (*Декоративное искусство СССР*, *Советская графика*, *Народное искусство*), kai anuomet patekimas į „centro“ periodiką buvo laikomos dailėtyrininko pripažinimo ženkle. Aleksandrą traukė jos kartos ar kiek vyresnių dailininkų ieškojimai, kuriems ji skyrė nemažai vietos. Štai jos dėmesį patraukė Vilniaus dailės parodų vitrinoje eksponuojami prieš kelerius metus baigusių keramikų (Onos Gelčienės, Kosto Urbanavičiaus, Džiuljetos Gudelytės, Laimos Matijošaitytės) darbai. Savo pasirinkimą menotyryninkė aiškina taip:

Paroda įdomi tuo, kad atspindi dailininko fermentavimosi laikotarpį, – kurio paprastai nežino žiūrovai ir kurį greitai užmiršta patys menininkai. <...> Tačiau ankstyvojoje kūryboje esti šviežumo, nes joje pasireiškia patys įvairiausi dailininko polinkiai. Tarp jų tie, kurie prigęsta, lieka svetimi subrendusio menininko stiliui, ir tie, kurie tampa vyraujančiais.³⁷

Jaunosios kartos menininkų darbams Aleksandravičiūtė atidi ir vėliau. 1981 m. ji vėl recenzuoja jaunųjų kūrybos parodą žurnale *Pergalė*³⁸ ir tais pačiais metais debiutuoja *Kultūros baruose* solidžia publikacija „Jaunųjų taikomoji dekoratyvinė dailė“, apžvelgiančia pastarųjų kelerių metų Lietuvos ir Baltijos respublikų parodose eksponuotus darbus [5 il.].³⁹ „Nauja dailininkų karta iš ankstesnių išsiskiria tuomet, kai dalis jaunų autorių išsiugdo braižą, pajėgų atskleisti savo bendraamžių pasaulėjautos ypatybes, jų skonio ir mąstymo savitumą“, – pradeda straipsnį dailėtyryninkė. Naujos „taikomistų“ kartos požymius, prilygstančius tuometinėms Mindaugo Skudučio, Vlodo Urbanavičiaus, Mindaugo Navako, Mikalojaus Povilo Vilučio individualybėms, menotyryninkė išvelgia pasirodžius apie 1980 m., kai į areną įžengia Kristina Karkaitė, Nora Blaževičiūtė, Aldona Jonuškaitė-Šaltenienė,

37 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Savito braižo ieškojimai“, *Komjaunimo tiesa* (1978 09 22).

38 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Jaunųjų kūrybos paroda“, *Pergalė* 9 (1981): 187–188.

39 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Jaunųjų taikomoji dekoratyvinė dailė“, *Kultūros barai* 2 (1981): 39.

Salvinija Giedrimienė, Dalia Šaulauskaitė, Birutė Stulgaitė, Aleksandras Šepkus. Autorė apibūdina jaunųjų keramikų, tekstilininkų, juvelyrų ir odininkų kūrybines tendencijas, keldama aktualius terminijos („konceptualioji“ ar „parodinė“ keramika), individualios raiškos ir santykio su nacionaline mokykla klausimus, atmesdama jaunųjų stiliaus vientisumo galimybes, tačiau išryškindama juos vienijančius bendrus pasaulėjautos bruožus. Menotyrininkė daug dėmesio skiria kūrybos kontekstui, būdama įsitikinusi, kad ta pati kultūrinė dirva sudaro sąlygas suvešėti panašioms estetinėms pažiūroms, kritiškam ir ironiškam požiūriui į aplinką, individualybės proveržiams, medžiagos specifikos estetizavimui. „Visiems būdingas vaizdo asociatyvumo siekimas ir pastangos tobulinti technologinį atlikimą, paverčiant technologines priemones meninės visumos dalimi“, – apibendrina ji⁴⁰. Argumentuotai ir nebanaliai prabilusi apie jauniesiems būdingą naujų kelių ieškojimą, nesitenkinimą tradicine raiška, Aleksandravičiūtė skatino juos pasitikėti savo jėgomis ir sklandžiau įsilieti į dailės gyvenimo procesus, peržengti ribą, skyrusią vaizduojamosios ir taikomosios dailės sritis. Tai nebuvo taip paprasta, nes anuomet jaunųjų keramikų kūrybos eksperimentai plečiant vizualumo ribas sulaukdavo nevienareikšmiškų vertinimų⁴¹. Susidariusią priešpriešą iškalingai atspindi Pillės Veljatagos, rėmusios jaunųjų eksperimentus, tuometinis siūlymas rengti atskiras parodas – funkcionaliosios ir dekoratyvinės taikomosios dailės⁴². Palaikydama pradedančius talentus, bendraudama su jais ir nušviesdama jų kūrybą spaudoje, Aleksandravičiūtė atliko panašų skatinamąjį vaidmenį kaip Alfonsas Andriuškevičius Arvydo Šaltenio ir Kosto Dereškevičiaus kartai, o Viktoras Liutkus – tapytojų „penkiukės“ grupei. Neatsitiktinai anuomet užsimezgę Aleksandros santykiai su Jonuškaite-Šalteniene, Stulgaite, Matijošaityte-Martinkiene, Urbanavičiumi nenutrūko ir vėliau, atsispindėjo nuolat recenzuojamose parodose, interviu ir monografinėse publikacijose⁴³.

40 Ibid.

41 1977 m. respublikinės taikomosios dailės parodos aptarime, kurio pasisakymai buvo publikuoti žurnale *Dailė*, kritikuojama tendencija nepaisyti dirbinių funkcionalumo, žr. „Taikomoji ir dekoratyvinė dailė. Mintys iš parodos aptarimo“, *Dailė* 21 (1979): 8.

42 Pilė Veljataga, „Dar sykį molinės servetėlės klausimu“, *Kultūros barai* 1 (1983): 38.

43 Glaudūs kūrybiniai ryšiai Aleksandrą Aleksandravičiūtę saisto su Birute Stulgaite, Aldona Jonuškaite-Šalteniene, Laima Matijošaityte-Martinkiene, Kostu Urbanavičiumi ir kitais.

Aleksandravičiūtės veikla buvo susijusi ir su dailės lauko asmenybių pristatymu. Hierarchija paremtoje sovietinio meninio gyvenimo struktūroje, kai apie pripažintą dailininką galėjo rašyti tik žinomas autorius, dailėtyrininkei patikėta pristatyti LSSR nusipelnusios meno veikėjos, respublikinės premijos laureatės Aldonos Ličkutės trečiąją asmeninę kūrybos parodą⁴⁴. Ir tą autorė padarė įtikinamai, pasirinkdama laikotarpiui aktualų vaizduojamosios dailės priemonių įsigalėjimo dekoratyviniame mene diskursą. Ličkutės individualybė, jai būdingas skulptūrinės keramikos ir siužeto pomėgis bei pasakojimą pabrėžiančios kūrybos formos (dekoratyvinės plokštės, pano) itin tiko atskleisti ribų tarp skirtingų dailės sričių niveliavimo aspektą.

Po kelerių metų Aleksandravičiūtė sąjunginėje spaudoje pristatė keramikės Šulgaitės kūrybinį portretą informatyviu pavadinimu „Jos stichija – eksperimentas“⁴⁵. Straipsnis, inspiruotas Šulgaitės asmeninės parodos Maskvoje, Dailininkų sąjungos parodų salėse, grįstas geriausiomis akademinio rašymo tradicijomis – nušviečiant istorinį-kultūrinį veiklos foną, ryškinant svarbiausias keramikės kūrybos tendencijas, išskiriant kūrybinių grupes ir apibūdinant jų stilistinius bruožus, siejant medžiagos ir technologines ypatybes su kūrinio idėja. Ir kaip visada – tikslus ir talpus menininkės kūrybos apibendrinimas:

Liucijos Šulgaitės keramika – intelektualus menas. <...> Autorės intelektą atspindi jos kūrybinio mąstymo kultūra: vientisumo, harmonijos ir santūrumo pojūtis, gebėjimas paversti emocijas logine struktūra ir sudvasinti racionalųjį pradą. Tokio lygio menininkės kūryboje nėra vietos chaotiškai formai ar turinio neapibrėžtumui, kaip ir nėra šalto apskaičiavimo ar pedantiškumo.⁴⁶

Tarp kelių dešimčių ankstyvųjų kritikos rašinių analitiškumu ir teoriniu pagrįstumu išsiskyrė *Pergalės* žurnale publikuotas straipsnis „Lietuvių dekoratyvinės dailės ieškojimai“⁴⁷. Lietuvos menotyrininkai anuomet dar nepakankamai gvildeno taikomosios dailės šakų stiliaus ar vaizdinės

44 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Keramikos vaizdų kalba“, *Tiesa* (1978 02 03).

45 Александра Александровичу, „Её стихия – эксперимент“, *Декоративное искусство СССР* 10 (1980): 6–8.

46 Ibid., 8.

47 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Lietuvių dekoratyvinės dailės ieškojimai“, *Pergalė* 1 (1978): 162–168.

struktūros klausimus. Tuo tarpu Aleksandravičiūtė, pasirėmusi maskvietės dailės istorikės Irinos Azizian (1935–2009) įžvalgomis apie pasaulio architektūroje ir dailėje funkcionuojančias stilistines tipologines pakraipas – tektoninę geometrinę ir organiškąją, pritaikė jas 8 deš. lietuvių keramikai, tekstilei, stiklui, odai, vitražui. Tokia apimtimi ir meninės formos sandaros aspektu lietuvių dekoratyvinės dailės dirbiniai iki tol nebuvo nagrinėti, nors formalioji dailės kūrinių analizė, menotyrininkų įsisavinama studijų metais, buvo sėkmingai taikoma mokslinėse bei dailės kritikos publikacijose. Apie formaliojo metodo populiarumą tuometiniame Lietuvos SSR dailės institute užsimenama ir Aleksandravičiūtės bei Mickūnaitės straipsnyje, skirtame formos ir stiliaus teorijoms⁴⁸. Gebėjimas skaityti dailės kūrinio formą anuomet buvo laikomas dailėtyrininko profesionalumo požymiu, tad Aleksandravičiūtės įžvalgos papildė taip trūkstamą taikomosios ir dekoratyvinės dailės tyrimų lauką, kartu demonstravo autorės galimybes apibendrinti, sistematinti ir analizuoti reiškinius.

Tektoninę-geometrinę pakraipą, išryškėjusią 7 deš., autorė siejo su konstruktyvistine to laikotarpio architektūra. Ji įžvelgė panašumų su dizainu, konstruojant šios stilistikos kūrinių, pasitelkiant elementų derinimo (iš kelių skirtingų motyvų) ar detalių multiplikavimo (to paties motyvo kartojimo) būdus, kiekvieną jų iliustruodama būdingais lietuvių vitražo, metalo, keramikos, tekstilės kūriniais⁴⁹. Autorė atkreipė dėmesį į retai pasitaikančią racionalų žvilgsnį lietuvių dailininkų darbuose, ritminės struktūros prado papildymą laisvos kompozicijos ar kitos medžiagos intarpais, siekiant kūrinio emocionalumo.

Organinės pakraipos, Lietuvoje išryškėjusios 1969–1970 m., ištakas Aleksandravičiūtė taip pat siejo su pasaulio ir Lietuvos architektūra (Gedimino Baravyko, Vytauto Čekausko pastatais), jos plitimo priežastis aiškindama nepasitenkinimu stereotipiška, technikos paveikta aplinka, individualumo poreikiu, noru priartėti prie gamtos. Dėl šių priežasčių kilo susidomėjimas retrospektyvinėmis tendencijomis, ypač secesijos taikomąja daile. Menotyrininkė apžvelgė organinės pakraipos apraiškas lietuvių

48 Aleksandra Aleksandravičiūtė ir Giedrė Mickūnaitė, „Formos ir stiliaus teorijos“, in *Dailėtyra: teorijos, metodai, praktikos*: vadovėlis, sudarė Giedrė Mickūnaitė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2021), 25.

49 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Lietuvių dekoratyvinės dailės ieškojimai“, *Pergalė* 1 (1978): 163–164.

keramikoje ir tekstilėje, besiremiančioje gamtos motyvais, perteikiančioje natūros formų aptakumą, asimetriją, linijų ir ritmikos išraišką, pabrėždama tokios kompozicijos asociatyvumą, emocinį poveikumą, plastikos įvairovę⁵⁰. Ne mažiau svarbi ir autorės užuomina apie ryškėjantį meninės formos „molbertiškumą“, stiprėjantį kameriškumą, susidomėjimą istorine taikomąja daile, kūriniuose užgimstantį erdviškumą⁵¹.

Ankstyvosiose taikomajai dailei skirtose publikacijose menotyrininkė demonstravo profesionalumą, įžvalgumą, formaliosios dailėtyros metodo įvaldymą (galbūt net prisirišimą prie jo), kūrybos emocinio poveikio ir estetinio išgyvenimo priežasčių ieškojimą meninės formos dėmenyse.

Apie terminiją, metodologiją ir ornamentiką

Aleksandravičiūtės veiklos sritys natūraliai tarpusavyje susijusios. Pedagoginis darbas, vadovavimas studentų darbams ir doktorantų disertacijoms reikalauja nuolat plėsti akiratį, gilintis į dailėtyros teoriją ir metodologiją, asmeniniais tyrimų rezultatais papildyti paskaitų turinį. Sukaupusi solidžią mokslininkės ir bendravimo su jaunosios kartos specialistais patirtį, ji žino šiuolaikinės dailėtyros poreikius, jaučia būtinybę gludinti terminologiją ir gvildinti metodologijos tikslingumo problematiką. Aleksandravičiūtė visada buvo atidi dailėtyros terminijos klausimams, savo svarstymus ir abejones reikšdavusi publikacijose, diskusijose su kolegomis, VDA studentų baigiamųjų darbų gynimų metu. Jos požiūris į egzistuojančią taikomosios dailės terminiją vienareikšmiškas – dabartiniai terminai netikslūs, neatitinkantys šiuolaikinės dailės procesų ir kūrybos specifikos⁵². Menotyrininkės nuomone, prireikus vienu žodžiu įvardyti dailės sritį, kilusią iš tradicinių amatų ir taikančią jų technologijas, dar ir nepraradusią daiktinės prigimties, paaiškėja, kad optimalaus termino nėra⁵³. Ji svarsto:

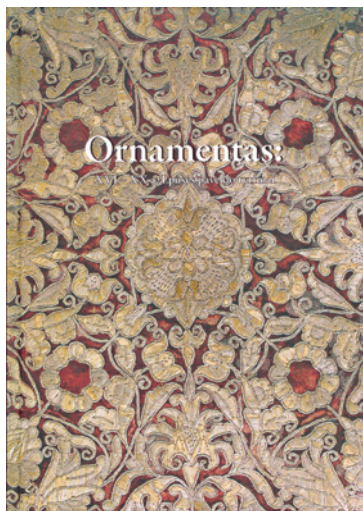
Rusų ir lietuvių kalbų terminijoje įsivyravęs taikomosios dekoratyvinės dailės terminas yra istorinių peripetijų vaisius, sovietinės kultūros istorijos produktas, atsiradęs dėl pastangų kaip nors pagrįsti ir įteisinti taikomosios dailės kūrybinę laisvę. <...> Dabar jau neįmanoma susekti, kas ir kada pirmasis pradėjo

50 Ibid., 166–167.

51 Ibid., 167–168.

52 Aleksandravičiūtė, „Taikomoji ar dekoratyvinė dailė?“, 110.

53 Ibid.

12. *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*. Sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014)

The Ornament: Research on the Art Heritage from the Sixteenth to the First Half of the Twentieth Century, compiled by Aleksandra Aleksandravičiūtė (Vilnius: Lithuanian Culture Research Institute, 2014)

13. Leidinio *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai* pristatymas Vilniaus paveikslų galerijoje, 2015 vasario 11 d. Iš kairės: filosofas Naglis Kardelis, Aleksandra Aleksandravičiūtė, Giedrė Mickūnaitė, Pauliaus Macijausko nuotrauka, 2015

Presentation of the publication *The Ornament: Research on the Art Heritage from the Sixteenth to the First Half of the Twentieth Century* in the Vilnius Picture Gallery, February 11, 2015. From the left: philosopher Naglis Kardelis, Aleksandra Aleksandravičiūtė, Giedrė Mickūnaitė, photo by Paulius Macijauskas, 2015

naudoti šį žodžių junginį. Juk kasmet vykdavo visasąjunginės dailės parodos, visi sovietų dailininkai skaitė tuos pačius žurnalus, SSSR dailininkų sąjunga skleidė savo ideologiją per respublikinius padalinius.⁵⁴

Menotyrininkė pastebi, kad apie 2000 m. terminas natūraliai sutrumpėjo iki *taikomosios dailės*. Pripažindama, kad *taikomoji dekoratyvinė dailė* dėl nepatogumo ir sudvejinto semantinio turinio savaime pasitraukė iš kultūros vartosenos, dailėtyrininkė siūlo rinktis vieną iš dviejų terminų – *taikomoji* arba *dekoratyvinė dailė* ir vartoti juos su tam tikromis išlygomis, atsižvelgiant į vyraujančią kūrybos pradą – funkcionalųjį arba puošybinių⁵⁵.

⁵⁴ Ibid., 112–113.

⁵⁵ Ibid., 113.

Taikomosios dailės apibūdinimas puikiai tinka istorinių epochų dailei, gamintai manufaktūrose, įsitikinusi dailėtyrininkė, tačiau ir šiuo atveju tikslėnis būtų *meninių* arba *dailiųjų amatų* įvardijimas. Autorė svarsto, kad taikomajai dailei galima būtų nukalti naujadarą, tačiau jos nuomone, vargu ar jis prigytų, jei neturėtų tikslų atitikmenų kitose kalbose⁵⁶.

Kaip minėta, Aleksandravičiūtė neabejinga dailėtyros (konkrečiau – taikomios dailės tyrimų) metodologijos problematikai. Būdama viena geriausių savo kartos atstovų, ankstyvuoją veiklos laikotarpiu ji demonstravo nepriekaištingą formaliosios analizės metodo įvaldymą, tačiau Lietuvos dailėtyros augimas ir besiplečiantis tyrimų laukas kėlė naujų iššūkių. Mokslininkės profesiniame kelyje įvykęs ne vienas posūkis ir tiesioginis sąlytis su garsių Vakarų Europos teoretikų mintimis skatino plėsti metodologines prieigas, pradėti taikyti socialinės ir antropologinės dailėtyros elementus. Atsižvelgdama į konkretų istorinį etapą ir aptariamąjį objektą, ji pati pasitelkė ir kitiems siūlė įvairesnes tyrimo prieigas. Aleksandravičiūtė įsitikinusi, kad taikomios dailės tyrimus apsunkina iki šiol nesukurta vieninga tipologinė ir žanrinė skirtingų istorinių epochų šios dailės srities sistema, taikomoji dailė dar nepakankamai ištirta ir konceptualizuota, vis dar vyrauja empiriniai tyrimai, kūriniai įprastai sisteminami chronologiškai, katalogo principu⁵⁷. Asmeniškai susidūrusi su praėjusių epochų artefaktais, tirdama sakralinį Lietuvos paveldą, ji iškelia tokių dirbinių autorystės problemą ir taikytinos metodologinės prieigos – ne tik formaliojo, ikonografinio, ikonologinio, bet ir lyginamojo metodo – svarbą, siekiant kuo preciziškiau apibūdinti objektą, patikslinti jo kilmę ir autorystę, surasti analogų kitose šalyse⁵⁸. Aleksandravičiūtės patarimai, kaip skaityti nevienodų laikotarpių dekoratyvinės dailės kūrinių, kokiais kriterijais remtis ir į kokias jo radimosi aplinkybes atsižvelgti, – be galo svarbūs jaunosios kartos dailėtyrininkams, susiduriantiems su šiomis problemomis profesinėje praktikoje. Ji teigia:

Skirtingų istorinių periodų, pagal nevienodas kultūrinio „žaidimo taisykles“ sukurtus kūrinius vertėtų ir analizuoti skirtingais metodais. Dailiųjų amatų paveldas, be technologinio aspekto, nagrinėtinas ikonografijos ir stiliaus požiūriu,

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Taikomiosios dailės tyrimų specifika“, in *Dailėtyra: teorijos, metodai, praktikos*, 50.

⁵⁸ Ibid., 48.

kaip ir vaizduojamoji tų periodų dailė. Modernizmo epochos taikomoji dailė svarbi formaliuoju, individualaus stiliaus aspektu. Postmodernizmo taikomoji dailė nagrinėtina tais pačiais aspektais, kaip ir kiti šiuolaikinių vizualiųjų menų srities reiškiniai.⁵⁹

Aleksandravičiūtės pastarojo laikotarpio darbų sąrašė reikšmingą vietą užima mokslo straipsnių rinkinys *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*⁶⁰, sudarytas 2014 m. dailės istorikės surengtos konferencijos pranešimų pagrindu [12, 13 il.]. Ir šioje srityje ji yra pirmėivė. Atliktas kruopštus, didelės apimties istorinis tyrimas. Iki tol Lietuvoje dažniausiai buvo analizuojama tik archeologinių ar liaudies meno dirbinių puošyba, tradiciškai traktuojant ornamentą kaip papildomą dirbinio elementą. Negalima nesižavėti sklandžia autorės kalba, netikėtais sugretinimais ir vaizdingais palyginimais:

Naujųjų amžių dailės kūriniai pasižymi griežta vizualinių elementų reikšmių hierarchija, kuri atitinka retorikos, literatūros, teatro ir kitų šios epochos meno sričių taisykles. Klasikiniame kūrinyje ornamentas „prislopintu balsu“ atlieka antraeilį pritarėjo, komentatoriaus, akomponuotojo vaidmenį.⁶¹

Tuo tarpu į dekorą dailės istorikė žvelgia plačiau:

Ornamentas neegzistuoja atsietai nuo savo epochos vaizdinijos, ikonografijos, simbolikos, emblemikos, heraldikos, šriftų. Ne tik patys ornamentų motyvai, bet ir jų deriniai bei vieta kūrinio sąrangoje, jų kaita ir transformacijos atskleidžia visuomenės mentaliteto ypatumus ir skonio permainas. „Aukštojo“ bažnyčių meno ir rūmų dailės pavyzdžius perėmė kiekvieno laikotarpio masinė vizualioji kultūra: eilinių miestiečių ir valstiečių dailė, XIX ir XX amžiuose – tiražuojamieji dirbiniai.⁶²

59 Aleksandravičiūtė, „Taikomoji ar dekoratyvinė dailė?“, 113.

60 *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė (Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014).

61 Ibid., 13.

62 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Pratarmė“, in *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, 7.

Vertas pagarbos autorės užmojis viename rinkinyje pristatyti svarbiausias XVI a. – XX a. pirmos pusės dailės sritis, naudojusias ornamentą, atskleisti jo kilmę, vietines interpretacijas bei transformacijų dėsninumus, nustatyti ornamentikos ištirtumo spragas ir numatyti tolesnių tyrimų gaires.

Leidinio sudarytojos publikacijoje, apžvelgiančioje XVIII–XIX a. Vakarų menotyrininkų ir filosofų požiūrius į ornamentikos raidą, juntama profesinė branda⁶³. Būdama puikiai susipažinusi su taikomosios ir dekoratyvinės dailės istorija, ji geba iš daugybės veikalų vokiečių, italų, anglų kalbomis atrinkti mąstytojus ir teoretikus, gvildenusius ornamentikos, o ne apskritai dekoratyvinės dailės, problematiką. Pasirodo, kad ne vienas svarbus darbas šia tematika nepateko į platesnę tarptautinę vartoseną dėl ne visiems įveikiamo akademinės vokiečių kalbos barjero⁶⁴. Menotyrininkė nuodugniai seka ornamento teorijų plėtojimąsi. Traktuodama dekorą kaip tam tikros epochos kultūros reiškėją, ji formuluoja trejopas jo sampratas nuo antikos iki Apšvietos laikų, akcentuodama Immanuelio Kanto minčių apie ornamento autonomiškumą vertę. Dailėtyrininkė kalba apie ornamento funkcijas ir santykį su dekoruojamu objektu, ryškina XIX a. funkcionalistinių architektūros ir dizaino teorijų, teigusių objekto ir puošybos sąveiką, poveikį XX a. architektūros ir taikomosios dailės dekoru raidai. Aleksandravičiūtė apibendrina ornamento kaip epochos reiškėjo ypatumus, gretina Vakarų Europos ir Lietuvos autorių požiūrius, kartais savo pasakojimą pristabdydama, atkreipdama dėmesį į tai, kuo vienas ar kitas aspektas galėtų būti aktualus mūsų dailėtyrai. Itin svarbu, kad šiuo tyrimu, apibendrinusiu ilgametę patirtį, ji siekia praktinės naudos lietuvių dailės istorijos mokslui, nori priartinti užsienio mąstytojų mintis prie vietinių kūrybos aktualijų, įžiebtis tolesnes diskusijas, sužadinti kitų tyrėjų susidomėjimą ornamentikos problematika. Kartu kirba abejonė – ar daug atsirastų pas mus dailės specialistų, galinčių su tokiu užsidedimu ir taip argumentuotai apibendrinti puošybos istoriją?

Nuo profesinės karjeros pradžios Aleksandravičiūtė labai rimtai žiūrėjo į savo darbą, tačiau galima pajusti skirtumą tarp pradedančios dailėtyrininkės 1978 m. rašinio apie lietuvių taikomosios dailės tendencijas⁶⁵

63 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Teorinės ornamentikos tyrimų prieigos: nuo Immanuelio Kanto iki Jurgio Baltrušaičio“, in *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*, 10–32.

64 Ibid., 23.

65 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Lietuvių dekoratyvinės dailės ieškojimai“, *Pergalė* 1 (1978): 162–168.

(nepraradusio aktualumo ir šiais laikais) ir pastarojo straipsnio apie ornamentikos teorijų raidą skirtumus, kuriame reiškiamas sava pozicija. Platus žvilgsnis, atsirandantis tik metų metais tobulinant žinias ir sekant mokslo naujoves, išaugusi erudicija ir neabejotinas savo tiriamos srities išmanymas išskiria jos publikaciją iš pastarųjų dešimtmečių Lietuvos taikomajai ir dekoratyvinei daili skirtų darbų. Iš šio laikotarpio Aleksandravičiūtės tyrimų reikėtų paminėti straipsnį, skirtą stilizacijos kaip plastinio vaizdo savikontrolės reiškiniui sovietmečio dailėje⁶⁶. Nors autorės teiginiai iliustruojami daugiausia grafikos, kiek mažiau tapybos pavyzdžiais, modernistinė lankoniškumo estetika buvo itin populiari 7–9 deš. keramikoje, tekstilėje, odos ir metalo dirbiniuose, tad šis straipsnis turi išliekamąją mokslinę ir praktinę vertę dailės studijų procesui.

Gilesnėmis įžvalgomis pasižymi Aleksandravičiūtės pastarųjų dešimtmečių dailės kritikos straipsniai, kuriuose aptariami esminiai poslinkiai, įvykę nepriklausomybės laikų meniniame gyvenime. Ji uoliai recenzuoja kolegų darbus, tarp jų ir apie taikomąją dailę⁶⁷. Menotyrininkės tekstai apie keramiką kultūrinėje spaudoje laikytini svariausiomis šios srities publikacijomis nuo 9 deš. iki šių dienų. Aleksandravičiūtės dailės kritika niekada nebuvo atsitiktinė, skirta vienadieniems reiškiniams ar blankiems autoriams. Reikšdama aiškią nuomonę ir nepataikaudama menininkams, ji pagarbiai vertina jų kūrybines pastangas, išlaiko objektyvumo matmenį, asmeninės pozicijos nekelia aukščiau už recenzuojamo subjekto. Grakščiu stiliumi, lengva ranka parašyto teksto įspūdis slepia kiekvieną kart atliekamą nuodugną kultūrinių aplinkybių tyrimą, priežastingumo paieškas, siekiant išsiaiškinti reiškinio radimosi aplinkybes ir gyvavimo priežastis. Štai straipsnyje „Tikrovės atspindėjimo keramikoje pokyčiai“ Aleksandravičiūtė samprotauja apie nepriklausomybės laikų gyvenimo pervartas ir jų įtaką kūrybai, dėsto mintis apie keramikų bandymus prisitaikyti prie naujos konjunktūros ir gimstančias raiškos formas, kurias grupuoja pagal psichologinio atsako

66 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Stilizacija: plastinė vaizdo savikontrolė“, in „Vaizdo kontrolė“, sudarė Erika Grigoravičienė, *Dailės istorijos studijos* 6 (2014): 200–219.

67 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Kontušo juostos ir Lietuva“, *Menotyra* 14, nr. 3 (2007): 92–94; Aleksandra Aleksandravičiūtė, „LDK bajorų juostos“, *Kultūros barai* 9 (2007): 99–101; Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Juožas Balčikonis lietuvių tekstilės istorijoje“, *Knygų aidai* 3 (2007): 17–20; Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Simbolinė tautos ikona“, *Kultūros barai* 3 (2018): 7.

į tikrovę požymius⁶⁸. Kūrėjo išgyvenimai (euforijos, nusivylimo, išsekimo, apatijos būsenos) vertybių perkainojimo fone – įdomus ir aktualus diskursas, leidžiantis susitelkti į kūrybos reiškinių prigimtį.

Kiekviena Aleksandravičiūtės monografinė publikacija – kontekstuali, pasižymi logiška struktūra, taiklia kultūrinio gyvenimo charakteristika, traktuojant dailininko kūrybą kaip konkrečių aplinkybių išdavą. Susidaro įspūdis, kad menininkai jaučiasi pagerbti, jeigu jų kūryba susidomi Aleksandravičiūtė. Ji populiarina užsienio spaudoje Lietuvos keramikus: Aldoną Šaltenienę, Laimutę Matijošaitytę-Martinkienę, Virginiją Jursienę, Audrių Janušonį⁶⁹. Kiekvienam „savo“ autoriui ji parenka vaizdingą ir tikslų apibūdinimą⁷⁰. Pavadinusi Kostą Urbanavičių monumentalaus brailo autoriumi, ji įžvelgia keramiko kūrybai būdingus vaizdinius paradoksus, kai darbuose „įsiterpia ir atvirai lyriška priegaidė, ir amorfiška detalė, ir nevienaprasmiš spalvų intarpas. Tarsi priešiųjų pradai – spontaniškumas ir konceptualumas, „anima“ ir „animus“ – skleistųsi vienu metu“⁷¹. Pristačiusi Birutę Stulgaitę kaip „tilto“, jungiančio skirtingas istorines epochas, kartos atstovę, autorė akcentuoja jos laikysenos stabilumą, dėl kurio „įvairialaikiai Stulgaitės papuošalai pasižymi vis tuo pačiu klasikiniu aiškumu, grynumu ir vidine vienove.“⁷² „Janušonis neneigia savo figūrinės keramikos giminiškumo literatūrai“, – teigia Aleksandravičiūtė. – „Iš tikrųjų jo kūriniai yra patarlių, posakių, tropų ar pokštų įvaizdinimas.“⁷³ Didelės apimties darbuose – tekstuose Adomonio ir Stulgaitės monografijoms – jauti gilią pagarbą

68 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Tikrovės atspindėjimo keramikoje pokyčiai“, *Kultūros barai* 10 (1994): 26–30.

69 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Groteske Tiere aus litauischer Erde. Aldona Šaltenienė“, *Neue Keramik* 9 (1999): 549–550; Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Verhindertes Fliegen. Laimutė Matijošaitytė-Martinkienė“, *Neue Keramik* 3 (2000): 164–165; Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Litauischer Gegenwart – die Keramiken von Virginija Jursiene“, *Neue Keramik* 7 (2001): 410–411; Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Audrius Janušonis. Figurliche Plastiken aus Litauen“, *Neue Keramik* 6 (2003): 32–33.

70 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Aldona Šaltenienė: keraminiai spektakliai“, *Dailė* 33, nr. 1 (1999): 41–43; Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Juozas Adomonis: proceso žmės keramikoje“, *Dailė* 45, nr. 1 (2005): 66–71; Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Balta“, *Literatūra ir menas* 11 (2005): 19.

71 Aleksandravičiūtė, „Gyvatnešis ir juokdario indai“, 45.

72 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Keturi sausi klausimai apie Birutės Stulgaitės papuošalus“, *Kultūros barai* 10 (2002): 34–35.

73 Aleksandra Aleksandravičiūtė, „Moria Audriaus Janušonio skulptūrinėje keramikoje“, *Kultūros barai* 4 (2006): 34–35.

menininkų asmenybėms ir kūrybai⁷⁴. Drįstume teigti, kad susitiko tolygios individualybės ir abiejų kūrėjų saikinga, minimalistinė raiška atitiko išpuoselėtą dailėtyrininkės skonį.

Aleksandravičiūtės dailės kritika – ne mažiau reikšminga nei jos fundamentiniai moksliniai darbai. Ne toks dažnas atvejis Lietuvos dailėtyroje, kai to paties specialisto skirtingų žanrų publikacijos dėl autoriaus kompetencijos, reiškinių pažinimo ir patrauklios literatūrinės formos būtų traktuojamos kaip lygiavertės. Aleksandravičiūtės dailės kritikos straipsniai kiek kitokio stiliaus nei jos mokslinės studijos, jie laisvesni, vaizdingesni, mažiau saistomi akademinų taisyklių, parašyti trumpesniais sakiniais, nevengiant iš šnekamosios kalbos atėjusio gyvo žodžio, netikėtų sugretinimų, metaforiškų posakių. Kartu kritikos publikacijos išlaiko menotyrininkei būdingą loginę struktūrą – pagrįsti objekto pasirinkimą, stebėti ir sisteminti meno reiškinius, nusakyti aplinkybių poveikį dailininko asmenybei ir meniniams sprendimams ir paaiškinti emocinio kūrybos poveikio priežastis.

Išvados

Viena iškiliausių dabartinės Lietuvos dailėtyros asmenybių Aleksandra Aleksandravičiūtė į Lietuvos dailės istoriją patenka su reikšmingomis mokslinėmis ir dailės kritikos publikacijomis, taikomaisiais ir švietėjiskais darbais, ilgamete pedagogine veikla. Jos asmenyje susilieja teoretikės įžvalgumas ir praktikės racionalumas, siekis paskatinti profesines diskusijas, paskleisti Vakarų mąstytojų teorijas Lietuvos auditorijoje, rinktis tikslesnę, dabarties kūrybos procesus atitinkančią terminiją. Noras kelti savo specialybės profesinį lygį yra nuolatinė mokslininkės ir pedagogės iniciatyvų varomoji jėga. Jos veikla išsiskiria gylio ir pločio parametrais, moksliniai interesai aprėpia ne vieną dailės šaką, teorinius ir praktinius dailės gyvavimo komponentus. Nedažnas atvejis Lietuvos dailėtyroje, kai specialistas gali kvalifikuotai tirti įvairių epochų meną, vienodai kompetentingai gilintis į kelias dailės sritis, rengti fundamentines studijas ir esė žanro kūrinius. Aleksandravičiūtės publikacijos pasižymi išliekamąja verte. Pagal jos įvairių laikotarpių darbų pobūdį ir problematiką galima charakterizuoti Lietuvos

74 Juozas Adomonis, sudarė Juozas Adomonis ir Danutė Zovienė, teksto autorė Aleksandra Aleksandravičiūtė (Vilnius: Artseria, 2011); Birutė Stulgaitė. *Grėna*, sudarė Birutė Stulgaitė, teksto autorė Aleksandra Aleksandravičiūtė (Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015).

dailėtyros būklę, jos brendimą, besiplečiantį ir gilėjantį temų, požiūrių ir interpretacijų lauką. Ji visada jautė dailėtyros pulsą, siekė atsižvelgti į savo atstovaujamos srities spragas ir poreikius, dirbo tai, kas buvo aktualu konkrečiam laikotarpiui. Įvairiapusiai menotyrininkės veiklos dėmenys svariai prisidėjo prie lietuvių dailėtyros mokyklos augimo.

Straipsnyje apžvelgta tik dalis plačiašakės Aleksandravičiūtės veiklos. Liko nepaliesti grafikai ir bažnytinei dailei skirti darbai, paveikę šių dailės sričių tyrimų raidą. Tik prabėgomis užsiminta apie ilgametę pedagoginę karjerą, kuri suteikė menotyrininkės veiklai kryptingumo, tačiau atėmė gerokai laiko. Kita vertus, jei ne jaunųjų specialistų rengimas ir su tuo susijusi lietuvių dailėtyros trūkumų pajauta, menotyrininkės polinkiai greičiausiai būtų siauresni, apsiribojantys asmeniniais moksliniais siekiais.

Aleksandravičiūtei būdingas platus mąstymas, gebėjimas giliai ir analitiškai žvelgti į meninio gyvenimo reiškinius. Visa tai nulemta prigimtinių talentų, erudicijos ir nepriekaištingo profesinio pasirengimo. Svarbiausi menotyrininkės bažnytinės dailės, ornamentikos ir dailėtyros teorijos bei dekoratyvinės dailės darbai gerai žinomi, jais remiasi kelios dailėtyrininkų kartos. Ne mažiau svarbi gyvosios taikomosios dailės vyksmo refleksija, atsiradusi iš tiesioginio meno procesų pažinimo: kritikos publikacijos, vaizdingai ir patraukliai nušviečiančios paskirų laikotarpių taikomosios dailės raidos tendencijas ir posūkius. Darbas ne tik mokslinių tyrimų, bet ir dailės kritikos baruose suteikė Aleksandravičiūtės įžvalgoms konkretumo, darė jas pasiekiamas platesniam vartotojų ratui. Tai neatsiejama dailės istorikės veiklos dalis, tarsi taikomosios dailės chrestomatija nuo sovietinių laikų iki šių dienų, atspindinti lietuvių kritinės minties plėtrą, įrodanti „lengvesnio“ dailėtyros žanro svarbą visuomenės skoniui formuotis ir kultūriniams gyvenimo procesams skatinti. Iš 8–9 deš. Aleksandravičiūtės rašinių atpažįstame to laikotarpio autentišką: nevienareikšmiškai vertintus taikomosios ir vaizduojamosios dailės suartėjimo procesus, naujų reiškinių įvardijimo keblumus, jaunųjų pastangas įsitvirtinti dailės gyvenime. Vėlesniojo laikotarpio rašiniai kalba apie mūsų dienų aktualijas, pasikeitusį meninio gyvenimo ritmą, dailininkų individualumo proveržį ir kūrybos kaitą, užsima apie menkstantį dėmesį taikomajai dailei. Gindama menininkų teisę

rinktis naujas raiškos formas sovietmečiu, dailėtyrininkė prisidėjo prie inovatyvumo sklaidos, suteikė vaizdiniam proveržiui taikomojoje dailėje naują postūmį. Dėmesys dekoratyvinei dailei nepriklausomybės laikotarpiu, be šviečiamųjų paskatų, atliko ir menininkus drąsinantį bei šios srities prestižą keliantį vaidmenį.

Verti pagarbos Aleksandros Aleksandravičiūtės nuopelnai skatinant Lietuvos dailėtyros atvirumą pasauliui. Jei ne ji, kitokia būtų Lietuvos bažnytinio meno tyrimų situacija, mažiau dėmesio būtų sulaukusi dailėtyros metodologija ir terminologija, menkesnė būtų gyvų taikomosios dailės reiškinių refleksija. Žengdama nepramintais takais, menotyryninkė lengvina kitų tyrėjų darbą, atliepia ateinančių dailėtyrininkų kartų poreikius.

Gauta — 2022 04 02

Šaltiniai

- Aleksandravičiūtė, Aleksandra. „Bažnytinis menas iš prigimties yra tarptautinis“. Paskelbta 2019 m. balandžio 22 d. www.etaplus.lt/a-aleksandraviciute-baznytinis-menas-is-prigimties-yra-tarptautinis.
- „Dailės istorijos ir teorijos katedra / Dailėtyra ir kuratorystė“. www.vda.lt/lt/studiju_programos/bakalauro-ir-vientisuju-studiju-programos.
- Dailėtyra: teorijos, metodai, praktikos*, vadovėlis. Sudarė Giedrė Mickūnaitė. Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2021.
- Lietuvos dailės istorikų draugija. Aleksandra Aleksandravičiūtė. <https://ldid.lt/nariai/aleksandra-aleksandraviciute/>.
- Lietuvos dailininkų sąjungos archyvas. Aleksandros Aleksandravičiūtės asmens byla.
- Lietuvos kultūros tyrimų instituto archyvas. Aleksandros Aleksandravičiūtės asmens byla.
- Mickūnaitė, Giedrė. „Dailėtyra Vilniaus dailės akademijoje, 1980–2005“. *Lietuvos dailės istorikų draugijos biuletenis* 2006. Sudarė Jolita Mulevičiūtė, Dalia Klajumienė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla (2006): 27–31.
- Narušytė, Agnė. „Kaip kriminalistui piršto antspaudas [pokalbis su A. Aleksandravičiute]“. *7 meno dienos*, 2015 04 10.
- Šeduikytė-Korienė, Eglė. „Zigmas Aleksandravičius – itališkojo vargonavimo tradicijos kūrėjas tarpukario Lietuvoje“. www.bernardinai.lt/2011-01-28-zigmas-aleksandravicius-italiskojo-vargonavimo-tradicijos-kurejas-tarpukario-lietuvoje/.
- Zovienė, Danutė. „Aleksandra Aleksandravičiūtė“. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Literatūra

- Aleksandravičiūtė, Aleksandra. „Aldona Šaltenienė: keraminiai spektakliai“. *Dailė* 33, nr. 1 (1999): 41–43.
- . „Audrius Janušonis. Figurliche Plastiken aus Litauen“. *Neue Keramik* 6 (2003): 32–33.
- . „Balta“. *Literatūra ir menas* 11 (2005): 19.
- . „Grazinos Marijos Martinaitienės mokslinės biografijos kontūrai“. In *Grazina Marija Martinaitienė. Bibliografija 1968–2017 m.* Sudarė Laima Kunickytė, 5–12. Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2017.
- . „Gyvatnešis ir juokdario indai“. *Kultūros barai* 4 (2003): 45–47.
- . „Groteske Tiere aus litauischer Erde. Aldona Šaltenienė“. *Neue Keramik* 9 (1999): 549–550.
- . „Hansas Beltingas: vizualioji kultūra antropologiniu požiūriu“. *Menotyra* 18, nr. 1 (2000): 9–13.
- . „Jaunųjų taikomoji dekoratyvinė dailė“. *Kultūros barai* 2 (1981): 39.
- . „Juozas Balčikonis lietuvių tekstilės istorijoje“. *Knygų aidai* 3 (2007): 17–20.
- . „Keramikos vaizdų kalba“. *Tiesa* (1978 02 03).
- . „Keturi sausi klausimai apie Birutės Stulgaitės papuošalus“. *Kultūros barai* 10 (2002): 34–35.
- . „Kontušo juostos ir Lietuva“. *Menotyra* 14, nr. 3 (2007): 92–94.
- . „Lietuvių dekoratyvinės dailės ieškojimai“. *Pergalė* 1 (1978): 162–168.
- . „Litauischer Gegenwart – die Keramiken von Virginija Jursiene“. *Neue Keramik* 7, (2001): 410–411.
- . „Moria Audriaus Janušonio skulptūrinėje keramikoje“. *Kultūros barai* 4 (2006): 34–35.

- . „Sakralinės dailės tyrimai Lietuvoje: specifiniai aspektai“. *Lietuvos dailės istorikų draugijos biuletenis* 2006. Sudarė Jolita Mulevičiūtė ir Dalia Klajumienė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla (2006): 14–20.
- . „Savito braižo ieškojimai“. *Komjaunimo tiesa* (1978 09 22).
- . „Simbolinė tautos ikona“. *Kultūros barai* 3 (2018): 7.
- . „Stilizacija: plastinė vaizdo savikontrolė“. In „Vaizdo kontrolė“. Sudarė Erika Grigoravičienė. *Dailės istorijos studijos* 6 (2014): 200–219.
- . „Taikomoji ar dekoratyvinė dailė? Keletas terminijos klausimų“. *Meno istorija ir kritika* 7 (2011): 110–115.
- . „Teorinės ornamentikos tyrimų prieigos: nuo Immanuelio Kanto iki Jurgio Baltrušaičio“. In *Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai*. Sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė, 10–32. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014.
- . „Tikrovės atspindėjimo keramikoje pokyčiai“. *Kultūros barai*, nr. 10 (1994): 26–30.
- . „Verhindertes Fliegen. Laimutė Matijošaitytė-Martinkienė“. *Neue Keramik* 3 (2000): 164–165.
- Birutė Stulgaitė. Grėna.* Sudarė Birutė Stulgaitė, teksto autorė Aleksandra Aleksandravičiūtė. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2015.
- Dailės kritikas ir istorikas Mikalojus Vorobjovas (1903–1954).* 1–2 t. Sudarė Giedrė Jankevičiūtė. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2018.
- Jankevičiūtė, Giedrė.* „Lietuvos dailės istorijos akademinės tradicijos gyvybė ir jėga“. In *Ingrida Korsakaitė: bibliografijos rodyklė*. Sudarė Ona Kaladienė, 5–8. Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2008.
- Juozas Adomonis.* Sudarė Juozas Adomonis ir Danutė Zovienė, teksto autorė Aleksandra Aleksandravičiūtė. Vilnius: Artseria, 2011.
- Kogelytė-Simanaitienė, Raimonda. „Taikomosios dailės tyrimai XX a. II p. – XXI a. pr.“ *Meno istorija ir kritika* 7 (2011): 116–127.
- Ornamentas: XVI–XX a. I pusės paveldo tyrimai.* Sudarė Aleksandra Aleksandravičiūtė. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2014.
- Žemaitytė, Zita. *Paulius Galaunė*. Vilnius: Vaga, 1988.
- Veljataga, Pilė. „Dar syki molinės servetėlės klausimu“. *Kultūros barai* 1 (1983): 36–38.
- Александровичюте, Александра. „Её стихия – эксперимент“. *Декоративное искусство СССР* 10 (1980): 6–8.
- . *Йонас Кузминскис*. Москва: Советский художник, 1988.
- О красоте и пользе.* Составитель Людмила Крамаренко. Москва: Советский художник, 1974.

Summary

Broad Horizons, Deep Thinking, Multifaceted Professional Activity

Lijana Šatavičiūtė-Natalevičienė

Keywords: Aleksandra Aleksandravičiūtė, Lithuanian applied art, Lithuanian graphic art research, Lithuanian sacral art research, methodology of art history, Department of Art History and Theory of the Vilnius Academy of Arts.

The article discusses the contribution of art historian and lecturer Aleksandra Aleksandravičiūtė to Lithuanian art history and overviews her broad field of interests and multifaceted professional activity, including her research on graphic, applied and church art, ornamentation, terminology and methodology of art history. Her long-term pedagogical activity at the Vilnius Academy of Arts is also addressed.

Aleksandra Aleksandravičiūtė was born in Vilnius into the family of composer, choirmaster, and organist Zigmas Aleksandravičius (1911–65). In 1971–76, she studied art history and theory at the Art Institute of the Lithuanian SSR. After graduation, in 1976 she started teaching at the Department of Art History and Theory, and in 1978–81, she did postgraduate studies at the Institute of Art Theory and History of the Academy of Fine Arts of the USSR in Moscow. In 1985, she defended her thesis *The Work of Jonas Kuzminskis*. From 1981, Aleksandravičiūtė continued her teaching work at the Institute of Fine Arts of the Lithuanian SSR, from 1992, as an associate professor, and from 2008, as a professor. Between 1993 and 2020, she worked at the Lithuanian Cultural Research Institute, for some time headed its Sacral Art Department and, between 1998 and 2001, was the chair of the Society of Lithuanian Art Historians. In 2007, as part of her habilitation process, the art historian defended her thesis “The Problems and Perspectives of Altar Research: Church Ensembles of the Užnemunė Region from the Seventeenth to the First Half of the Twentieth Century”.

The art historian prepared a number of important research publications, compiled collections of articles, organised conferences, reviewed books, and was a member of editorial boards and expert commissions. This article mostly addresses her applied

art research. From the early period, the article *The Explorations of Lithuanian Decorative Art* (1978) in the magazine *Pergalė* should be mentioned. In this article, she analyzed Lithuanian ceramics, textiles, glass, leather, and stained glass of the 1970s through the prism of the stylistic trends of world architecture and art. In the later period, Aleksandravičiūtė focused mainly on the research of ecclesiastic art, explored the history and theory of ornaments, and compiled a collection of articles *The Ornament: Research on the Art Heritage from the Sixteenth to the First Half of the Twentieth Century* (2014). In her article published in that collection, the author analyses the relationship between the ornament and the decorated object, compares the approaches of Western European and Lithuanian scholars, and singles out those that could be relevant for the research of Lithuanian art. Aleksandravičiūtė dedicates much time and attention to the criticism of applied arts and the current topics of art life. Critical publications are a significant part of the art researcher's work. They are characterised by a certain logical structure: to observe and systematise art phenomena, to define the impact of external circumstances on the artist's personality and artistic choices, to describe the uniqueness of artistic expression, and to explain the reasons for the power of creative work.